

פתיחה לערכת השיעורים "מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה"

מורשת, בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', גאה להגיש לך, המורה, חומרי לימוד המסייעים בהוראת תכני לימוד השואה.

קהל היעד: כיתות י'-י"ב

לא קל ללמד היסטוריה. לא כל שכן, היסטוריה שטבועה כל כך עמוק בהגדרת הזהות היהודית בארץ ישראל. היסטוריה שנוכחת בהווה, היסטוריה, שבמידה רבה מכתובה החלטות ומדיניות. לימוד היסטוריה מחייב אותנו לבחון את ההווה ואת העתיד. להבין ולהכיר את שיכול להגיע אדם. למען העתיד. כל אדם, חייב ללמוד את אותה תקופה בה בני האדם התגלו בשיא השנאה רוע ואלימות, לצד שיא חמלה, סובלנות ואהבה. כל אדם חייב להבין את הסכנות הטמונות בגזענות, בחוסר סבלנות ואת התהום העמוקה אליה הגיעו בני האדם. כל אדם חייב להכיר את יכולות הבחירה שלו במעשיו, בהתנהלותו מול חבריו ובקהילתו. כמו גם לקחת אחריות על מציאות חייו.

אנו מזמינים אתכם/ן ואת התלמידים/ות להשתתף בלמידה, בחקר ובהעמקה על אודות תקופת השואה. הערכה המוגשת כאן היא מערך שיעורים. המערך מתחיל מעיסוק בהונגריה כמדינה, בגורלה במלחמת העולם השנייה ובגורל היהודים שחיו בה. לאחר מכן נחשוף את הכיתה למחתרת החלוצית שפעלה בהונגריה ולמעשי הגבורה של היהודים הצעירים שפעלו במסגרת המחתרת.

בהכנת הערכה הסתייענו גם בחומרים שקיבלנו מהעמותה לחקר תנועות הנוער הציוניות בהונגריה. אנחנו מודים להם על שיתוף הפעולה. תוכלו למצוא חומרים נוספים באתר העמותה [כאן](#).

מטרותיה של ערכה זו הן להפגיש את התלמידים/ות עם הנושא, לפתוח שאלות ולהזמין ללמידה ולהעמקה. כמו כן, לחשוף את התלמידים/ות למעשי גבורה מעוררי השראה של צעירות וצעירים יהודים בתקופת השואה, וליצור שיח על מנהיגות בעת משבר. מטבע הדברים, על מנת ללמוד לעומק על תקופת השואה, לא יהיה די בשיעורים המובאים כאן.

בערכה עזרים וסרטונים שיסייעו להנגיש לתלמידים/ות את התכנים המובאים בה ולקרוב אותם/ן לנושא, ואנו תקווה שכלים אלו יסייעו לך, המורה, בתהליך הלמידה.

נושאי השיעורים

* פירוט העזרים מופיע במבוא לכל שיעור

שיעור 1: הונגריה במלחמת העולם השנייה

בשיעור זה נעסוק בגורל הונגריה כמדינה במלחמת העולם השנייה, ובגורל היהודים בה, כבסיס להבנת פעולת של המחתרת החלוצית.

שיעור 2: "הטיול"

בשיעור זה ניחשף לפעולת גבורה של המחתרת החלוצית – "הטיול": הברחת אלפי יהודים מהונגריה לרומניה, והצלת חייהם על יד כך.

שיעור 3: בית הזכוכית ובתי הילדים

בשיעור זה נעסוק ב"בית הזכוכית" בו חברי המחתרת החלוצית שיכנו, הזינו ואף הצילו ממוות אלפי ילדים יהודים, ובבתי הילדים בהם שיכנו כ- 5,000 ילדים יהודים.

שיעור 4: משה אלפן- מנהיג במחתרת

בשיעור זה נכיר את הפעולה רחבת ההיקף של המחתרת החלוצית לזיוף מסמכים. באמצעות זיוף עשרות אלפי מסמכים, תחת תנאי סכנת חיים, הצילה המחתרת החלוצית יהודים רבים ממוות. ניחשף גם לדמותו של אחד ממנהיגי המחתרת, משה אלפן, ופועלו.

שיעור 5: זיכרון השואה

בשיעור זה נסכם את סיפורי הגבורה שהכרנו במערך, נברר עמדות שונות בנוגע לזיכרון השואה, ונחدد את יחסינו לנושא.

שיעור 1 : הונגריה במלחמת העולם השנייה

מטרות

1. התלמידים ילמדו על הונגריה במהלך מלחמת העולם השנייה.
2. עיסוק בגורלה של יהדות הונגריה בשואה כבסיס להבנת פעולתה של המחתרת החלוצית
3. הכנה לשיעור הבא באמצעות הכרות עם התנאים בהם פעלו חברי וחברות מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה בפעולות ההצלה האמיצות שלהם.

מבנה השיעור

1. פתיחה : צפייה בסרטון רקע על מלחמת העולם השנייה.
2. דיון בעקבות הסרטון.
3. חלוקה לקבוצות : צפייה בסרטונים.
4. דיון בעקבות הסרטונים.
5. סיכום.

עזרים

סרטונים, פלאפון לכל קבוצה.

1. פתיחה : צפייה בסרטון רקע על מלחמת העולם השנייה.

<http://bit.ly/3ThvkdM>

ניתן לצפות בסרטון כולו, או באופן ממוקד : מההתחלה עד דקה 2: 15, ומ- 5: 35 עד 6: 00.

2. שאלות וידוא הבנה ודיון קצר בעקבות הסרטון :

- מה היה מקומה של הונגריה במערכת הבריתות בתחילת המלחמה?
- מה קרה כאשר הונגריה ניסתה לצאת מהברית עם גרמניה?
- גרמניה פלשה להונגריה בשלב מאוחר יחסית במלחמה (מרץ 1944). נסו לשער, איך נראו חיי היהודים בהונגריה עד פלישת גרמניה?

3. נצפה יחד בסרטון הפתיחה מתוך "הסטורי של אווה"

הסבר : "הסטורי של אווה" היא סדרת רשת שעלתה בשנת 2019, ומתארת את קורות חייה של אווה היימן, נערה הונגריה שכתבה יומן בתקופת השואה. הסדרה משתפת קטעים מיומנה בפורמט של סרטוני אינסטגרם (המדמים מה היתה מפרסמת אווה לו היה אינסטגרם בזמנה).

פתיחה : <https://bit.ly/3JhGk6o>

הסבר של המורה לאחר הסרטון : עד מרץ 1944 לא היו גרמנים בהונגריה, לא היו גטאות, לא מחנות, ולא היתה מדיניות השמדה של יהודים. מצב זה היה ייחודי באירופה בנקודת הזמן הזו. יהודית פולין למשל, כבר חוסלה כולה בשלב זה (לפחות רשמית). מרץ 1944 זה שלב מאוחר במלחמת העולם השנייה, ונראה שנפילתה של גרמניה הנאצית היה רק עניין של זמן.

נחלק את הכיתה ל-4 קבוצות. כל קבוצה תצפה בסרטון ותצטרך לשוחח על שתי שאלות : **אילו אירועים**

מתרחשים בסביבתה של אווה? כיצד אווה חווה את המציאות?

הסרטונים

הנאצים פולשים להונגריה : <https://bit.ly/3JFXWdt>

טלאי צהוב : <https://bit.ly/40aIHP8>

הגירוש לגטו : <https://bit.ly/42rzWm3>

גירוש ברכבות : <https://bit.ly/3YU4NV8>

- נחזור למליאה ונבקש מכל קבוצה לספר מה היה בסרטון ולשתף בשיחה של הקבוצה (חשוב לשתף לפי הסדר)

4. דיון בעקבות הסרטונים

- על פי הסרטונים, מה ניתן ללמוד על מציאות החיים של יהודי הונגריה?
- באילו דרכים מגיבה אווה למציאות המתדרדרת של יהודי הונגריה?
- באילו דרכים הייתם מצפים מהיהודים לפעול במציאות כזו?

5. דיון מסכם

- במהלך כחודשיים (אמצע מאי עד אמצע יולי 1944) נרצחו באושוויץ-בירקנאו כ- 435,000 יהודים שהגיעו למחנה ב-147 רכבות שנשלחו מהונגריה. למעלה מ-70% מיהדות הונגריה הושמדה.
- בתוך מציאות כל כך קשה- איך הייתם מצפים מיחידים וקבוצות לנהוג?
- אילו מעשים ייחשבו לדעתכם, למעשי גבורה במציאות כזו?

סיכום : בשיעור זה נחשפנו לתהליכים מרכזיים שעברה הונגריה במהלך מלחמת העולם השנייה, ולגורלה של יהדות הונגריה בתקופה זו. בשיעורים הבאים נלמד על קבוצה מיוחדת- "מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה" שפעלה בגבורה, ביחד, בתוך מציאות בלתי אפשרית.

שיעור 2: "הטיול"

מטרות

1. הכרת המושג "הטיול" ופעולת ההברחה של מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה, אשר הצילה במבצע ייחודי זה אלפי יהודים ממוות.
2. חשיפה לפועלם מעורר ההשראה של חברי המחתרת.

מבנה השיעור

1. פתיחה.
2. למה מבריחים? איך מבריחים אנשים?
3. דיון.
4. צפייה בסרטון.
5. דיון מסכם.

עזרים

רשימת חפצים
סרטון

1. פתיחה

לאחר שלמדנו על קורותיה של הונגריה במהלך מלחמת העולם השנייה, נכיר קבוצה של צעירים אמיצים שפעלו להצלת יהדות הונגריה במספר דרכים. בשיעור הקרוב נלמד על "הטיול" - מבצע הברחה של כ-3,000 יהודים מהונגריה לרומניה, שאף נתן השראה לאלפים נוספים לפעול באופן דומה.

2. למה מבריחים אנשים? איך מבריחים אנשים?

לאחר פלישת הגרמנים להונגריה, הוקמה מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה. פעולה מרכזית וחסרת תקדים של המחתרת הייתה "הטיול"; הצלה, והברחה של אלפי יהודים את הגבול. התנאים בהונגריה לא התאימו ללוחמה פרטיזנית (אין ביצות, אין הרים, אין יערות להסתתר בהם). יתר על כן, כבר היה ידוע מעדויות של פליטים שהגיעו מפולין ומקומות אחרים על הגירוש ועל השמדה, וכי למעשה "אין כבר יהדות אירופה". לכן החליטו מנהיגי תנועות הנוער הציוניות לרדת למחתרת ולנסות להציל כמה שיותר מחבריהם ומבני עמם.

• מחלקים את הכיתה ל-4 קבוצות:

כל קבוצה מקבלת רשימה של חפצים שמתוכם היא צריכה להחליט - אילו חפצים צריך כדי להבריח אנשים ממדינה אחת לשניה (עד 5 חפצים). הרשימה:

אקדח

ספר קריאה

עיפרון

סרט זרוע

תמונה משפחתית

ספר תפילה נוצרי

חבילת שטרות

תהילים

צלב

מטפחת

איפור

תעודת זהות

תעודת זהות מזויפת עם שם נוצרי

כל קבוצה משתפת מה היא בחרה לקחת.

3. דיון

- מדוע בחרתם/ן לקחת חפץ כזה ולא אחר?
- מה הנחה אתכם/ן בבחירה?
- מהם הסיכונים במבצע מורכב כזה? אילו סיכונים לקחו על עצמם המבריחים ואלו הבורחים?

4. צפייה בסרטון שם הצופן "טיול"

https://www.youtube.com/watch?v=cPfTdPTGfKI&ab_channel=BennyBarzilay

מההתחלה עד דקה 30: 2

מדקה 7: 00 עד דקה 40: 7

מדקה 22: 42 עד דקה 36: 24

מדקה 45: 23 עד דקה 06: 46

ניתן לצפות בסרטון ערוך כיחידה אחת כאן: <https://youtu.be/uy8WaybSx2A>

5. דיון מסכם

- מה נדרש מחברי מחתרת תנועות הנוער הציוניות כדי להצליח להבריח אלפי יהודים מהונגריה לרומניה ולהציל אותם ממוות?
 - מה היו הסיבות שהביאו להחלטת חברי המחתרת לסכן את חייהם כדי להציל יהודים רבים אחרים?
 - מהם הדברים שסייעו להם לבצע מבצע אמיץ זה, תוך כדי סיכון חייהם?
 - מדוע לדעתכם/ן היו אלה דווקא חברי תנועות הנוער הציוניות שהובילו את המחתרת?
- בשיעור הזה הכרנו את המושג "טיול", מבצע מרשים, אמיץ ורחב היקף שהיה חלק מפעולות ההצלה של מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה להצלת אלפי יהודים.
- בשיעור הבא נלמד על סיפורי גבורה נוספים של המחתרת החלוצית, בנוסף ל"טיול".

שיעור 3 : בית הזכוכית ובתי הילדים

מטרות

1. הכרות עם "בית הזכוכית" ופעולת ההצלה של מחתרת תנועות הנוער הציוניות שם.
2. למידה על פועלה של המחתרת בהקמת כ-50 בתי ילדים בתקופת המלחמה.

מבנה

1. פתיחה
2. צפייה בסרטון
3. דיון
4. חלוקה לקבוצות
5. דיון מסכם

עזרים

סרטון
דפים
עטים

1. פתיחה

- בשיעורים הקודמים למדנו על הונגריה ועל מבצע ההצלה של המחנות החלוצית- "הטיול". בשיעור הקרוב נכיר עוד 2 מעשי הצלה מרשימים של המחנות- בית הזכוכית ובתי הילדים

2. צפייה בסרטון הקרב על החיים :

https://www.youtube.com/watch?v=zMAkioMXqdY&t=4s&ab_channel=BennyBarzilay

מדקה 1: 40 עד דקה 7: 57

מדקה 15: 15 עד דקה 16: 23

מדקה 17: 15 עד דקה 17: 55

מדקה 26: 04 עד דקה 26: 35

מדקה 27: 12 עד דקה 32: 17

ניתן לצפות בסרטון ערוך כיחידה אחת כאן : <https://youtu.be/d0xM7BvIXHA>

3. דיון

- לשם מה הוחכר בית הזכוכית ומה היה מטרת "הקמתו" כצירות שוויצרית?
- מה כל כך מיוחד בבית הזכוכית? מה הוא אפשר למחנות לעשות? מה היו המשמעויות עבור חברי תנועות נוער, שיש להם "בית"?
- מדובר בבוגרי תנועות הנוער, ללא כלים והכשרה מתאימים למשימה. אם כן, מאילו סיבות בחרה המחנות להקים כ- 50 בתי יתומים?
- מה דעתכם על משפטו של ישעיהו רוזנבלום : "לא מדברים על ההווה, על הקיים, אלא על עתיד. שיהיה טוב שיהיה יפה." כתפיסה חינוכית, כמסר להגיד לילדים?

4. חלוקה לקבוצות

- נחלק את הכיתה ל- 2 קבוצות. כל קבוצה מקבלת דף ועט. קבוצה אחת צריכה לכתוב כמה שיותר טיעונים בעד המשך הפעילות של המחנות מתוך בית הזכוכית.
- הקבוצה השנייה צריכה לכתוב כמה שיותר טיעונים לכך שהמחנות צריכה להפסיק את פעולתה הבלתי לגאלית בבית הזכוכית.
- שתי הקבוצות משתפות בטיעונים, והמורה קובעת/ איזו קבוצה הציגה טיעונים יותר משכנעים.

5. סיכום :

בעת משבר וקריסה בחרה מחנות תנועות הנוער הציוניות למלא ואקום מנהיגותי שנוצר. מתוך עמדה זו היא הקימה כ- 50 בתי ילדים, דאגה לכל צרכיהם והצילה אותם ממוות. כל זאת ללא הכשרה ותנאים מספקים, אך מתוך מסירות ומאמץ הרואי להצלת 5000 ילדים, וכ- 1000 אנשי צוות. בחרה המחנות לפעול בבית הזכוכית, קלטה שם אלפי יהודים ודאגה לצרכיהם, תוך כדי סיכון חייהם שלהם, וזאת מתוך ניסיון להציל כמה שיותר יהודים.

שיעור 4 : משה אלפן- מנהיג במחתרת

מטרות

1. התלמידים יכירו דילמות של מנהיגי המחתרת, ובעיקר את סיפורו של משה אלפן.
2. התלמידים ילמדו על אודות משה אלפן כמנהיג צעיר ומעורר השראה.

מבנה

1. פתיחה
2. צפייה בסרטון
3. דיון
4. כתיבת מכתב
5. סיכום

עזרים

סרטון
דפים
עטים

1. פתיחה

בשיעורים הקודמים למדנו על ה"טיול", על בית הזכוכית ובית הילדים. בשיעור הקרוב נלמד על זיוף המסמכים ההמוני של המחתרת, שסייע בהצלה של אלפים, ונכיר את דמותו מעוררת ההשראה של משה אלפן (פיל), אחד ממנהיגי המחתרת. חשוב להדגיש: משה אלפן לא פעל לבד. היו לו שותפים כמו דוד גור, רפי בנשלוס ועוד רבים אחרים. בשיעור הזה ניחשף לסיפור המחתרת בעיקר באמצעות סיפורו האישי, אז בזה כדי להמעיט בחלקם החשוב של אחרים שפעלו איתו כתף אל כתף.

2. צפייה בסרטון

מדקה https://www.youtube.com/watch?v=zMAkioMXqdY&t=4s&ab_channel=BennyBarzilay

19: 55 עד דקה 23: 43

מדקה https://www.youtube.com/watch?v=VgF4jUsgMlM&t=3s&ab_channel=BennyBarzilay

25: 33 עד דקה 29: 33

https://www.youtube.com/watch?v=ypBh1hVngcs&ab_channel=BennyBarzilay

מדקה 8: 15 עד דקה 9: 30

מדקה 15: 00 עד דקה 15: 39

מדקה 21: 15 עד דקה 22: 45

מדקה 29: 45 עד הסוף

ניתן לצפות בסרטון ערוך כיחידה אחת כאן: <https://youtu.be/eau16drsu5A>

3. עיבוד ודיון בעקבות הצפייה

- מה היו משמעויות מבצע זיוף המסמכים עבור הקהילה היהודית בהונגריה?
- מה דרש מבצע זיוף המסמכים מחברי המחתרת? אילו פעולות הצלה ממשיות התאפשרו בזכותו?
- אילו דילמות עומדות בפני משה אלפן כאחד ממנהיגי המחתרת?
- כיצד הוא בוחר להתנהג? מדוע הוא בוחר לסכן את חייו עבור הצלת אחרים?
- מה סייע לו לבצע את מעשה הגבורה הזה?

4. כתיבת מכתב

- נבקש מהתלמידים/ות לקחת דף ועט ולכתוב למשה אלפן מכתב. במכתב ניתן לשאול שאלות את משה אלפן על תקופת השואה, על החיים במחתרת ועל מבצע ההצלה המדהים לו היה שותף מוביל, ואחד ממנהיגיו. בנוסף, ניתן לכתוב במכתב מה התלמידים/ות לקחו מהסיפור שלו, ומה חשבו על מעשי הגבורה של המחתרת.

5. סיכום

בשיעור הזה נחשפנו למבצע זיוף המסמכים הענק שהובילה המחתרת בהנהגתו המרשימה של משה אלפן. מבצע זה סייע בהצלת אלפי יהודים בתקופה בה סכנת מוות ריחפה מעל ראשם באופן תדיר. הכרנו את דמותו האמיצה של משה אלפן, מנהיג צעיר שהוביל בתעוזה, יחד עם חבריו, פעולות להצלת אלפי יהודים בתקופה כה קשה ותחת סכנת מוות תמידית.

שיעור 5 : זיכרון השואה

מטרות

1. סיכום הלמידה שהתבצעה עד כה
2. עיסוק בזיכרון השואה בישראל

מבנה

1. פתיחה
2. עבודה בקבוצות
3. דיון
4. סרטון
5. דיון סיכום

עזרים

סרטון
דפים
עטים

1. פתיחה

היום נסכם את מה שלמדנו עד עכשיו, ונדבר על זכרון השואה בחברה הישראלית.

2. עבודה בקבוצות

- נחלק את הכיתה ל- 4 קבוצות. כל קבוצה צריכה לכתוב 3 אנשים, 3 מקומות, ו- 3 סיפורים שהם מרכזיים בזיכרון השואה בישראל, לחשוב מדוע אלו סיפורים מרכזיים בזיכרון השואה בישראל?
- משתפים מול כל הכיתה את עבודות הקבוצות

3. דיון

- על מה כתבתם/ן? על מה לא?
- מהם הדברים המרכזיים לדעתכם/ן בזיכרון השואה בישראל? אילו סיפורים? באילו דרכים זה משפיע על התודעה שלנו בהקשר זה?
- תנו דוגמה למשהו שלדעתכם/ן לא נוכח/חסר בזיכרון השואה בחברה הישראלית?
- האם מישהו/י כתב/ה על הונגריה ועל המחתרת תנועות הנוער הציוניות? מדוע?
- האם מישהו/י מכס/ן שמע/ה על המחתרת לפני מערך השיעורים?

4. נצפה בסרטון הבא

https://www.youtube.com/watch?v=zMAkioMXqdY&t=4s&ab_channel=BennyBarzilay

מדקה 27: 45 עד הסוף

https://www.youtube.com/watch?v=MmNagC1PgXQ&ab_channel=GabiLocker

מדקה 32: 23 עד הסוף

ניתן לצפות בסרטון ערוך כיחידה אחת כאן: <https://youtu.be/QNd-fsjyFvc>

5. דיון סיכום

- "כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו" – מה דעתכם/ן על המשפט הזה, בהקשר של פועלה של מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה?
- "להילחם על הכבוד היהודי בהונגריה בשנת 1944 היה טירוף! אנחנו החלטנו להילחם על החיים, על העם היהודי." משה אלפן, ממנהיגי מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה. מה דעתכם/ן על האמירה הזו שלו, ועל הבחירה של המחתרת לנסות להציל כמה שיותר יהודים?
- מחתרת תנועות הנוער הציוניות בהונגריה רשמה דף מפואר בהיסטוריה של העם היהודי. מעשי גבורה, תושייה, אומץ ומנהיגות שהצילו עשרות אלפי יהודים בתקופה נוראה זו עבור העם היהודי.
- אנשי תנועות השומר הצעיר היו גורמים מרכזיים ובולטים במחתרת, אך חשוב לדעת כי לקחו בה חלק גם תנועות נוער נוספות: הנוער הציוני, דרור-הבונים, מכבי הצעיר ובני עקיבא. ראוי שנזכור את פועלם, ונזכיר אותם ואת גבורתם, כדי לתת לאותם צעירים גיבורים את מקומם הראוי בהיסטוריה.

ציפי אגמון

אשר ארני

ישעיהו רוזנבלום

דוד גור

יוסף גרדוש

יחזק הרבסט (מימיש)

ביליצר אדוניהו

משה אלפן (פיל)

דוד פרידמן

רפי בנשלום

מנחם קדרי

חזיה סנו

אפרים אגמון

חנה גרינפלד

פנחס רוזנבאום

אלכסנדר גרוסמן

פרץ ריס

נשקה גולדפרב

שמחה הונוולד

צבי גולדפרב